

Київський університет імені Бориса Грінченка

Факультет суспільно-гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
Олексій ЖИЛЬЦОВ

2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ГУМАНІТАРНО-СВІТОГЛЯДНІ СТУДІЇ:
ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ

для студентів

спеціальності 033 «Філософія»

освітнього рівня перший (бакалаврський)

освітньої програми 033.00.01 «Філософія»

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Програма № 0858/22
Лисенко
(підпис) •• (прізвище, ініціали)
« » 2022

Київ – 2022

Розробник:

Колінько Марина Вадимівна, доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства.

Викладач:

Колінько Марина Вадимівна, доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри філософії та релігієзнавства Факультету суспільно-гуманітарних наук

Протокол від 13 вересня 2022 року № 2

Завідувач кафедри ОСТАЩУК д. філос. н., проф. Іван ОСТАЩУК

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми

13.09.2022 р.

Гарант освітньої (професійної/наукової) програми

ПАСЬКО Ярослав ПАСЬКО

Робочу програму перевірено

13.09.2022 р.

Заступник декана ЗАВАДСЬКИЙ Віталій ЗАВАДСЬКИЙ

Пролонговано:

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____

на 20__ / 20__ н.р. _____ (_____), «__» _____ 20__ р., протокол № ____

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	Обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	4 / 120	
Курс	3	
Семестр	5-6	
Кількість змістових модулів з розподілом:	4	
Обсяг кредитів	4	
Обсяг годин, в тому числі:	120	
Аудиторні	56	
Модульний контроль	8	
Семестровий контроль	-	
Самостійна робота	56	
Форма семестрового контролю	Залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни «Філософська антропологія та філософія культури» є ознайомлення студентів з предметною областю філософсько-антропологічних та філософсько-культурологічних досліджень та способом аналізу філософсько-антропологічної та культурологічної проблематики в контексті найвпливовіших сучасних методологій. Визначальним у цьому освітньо-виховному процесі є формування у студентів розуміння особливостей філософського підходу до проблеми людини як соціокультурної істоти, яка, існуючи у просторі світу природи, творить культуру як другу природу.

Дисципліна спрямована на формування таких програмних компетентностей освітньої програми підготовки:

Креативність. Здатність до продукування/генерації новітніх підходів оформлення результатів розумової діяльності; відкритість для інноваційних ідей і готовність до змін думок в світлі наявних даних і аргументів (**ЗК-03**).

Емоційний інтелект. Здатність відчувати емоційні стани, почуття, потреби і цінності інших людей; здатність ефективно керувати своєю емоційною сферою; здатність відчувати і розуміти соціальні відносини: взаємодопомога, терплячість, витримка і доброзичливість, їх важливість (**ЗК-06**).

Навички оцінювання. Здатність оцінювати об'єкти філософського знання, їх основні проблеми та суперечності (**ФК-05**).

3. Результати навчання за дисципліною

Використовувати провідні моделі гуманітарного пізнання як смисловий простір міркувань у історико-філософському та теоретико-філософському контекстах (ПРН-03-у).

Здатність ефективно застосовувати загально-гуманітарні та філософські знання в різних сферах життєдіяльності (ПРН-02-с).

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна:					Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
I семестр							
Змістовий модуль I. Філософська антропологія – універсальне вчення про людину							
Тема 1. Філософська антропологія в системі філософського і гуманітарного знання.	10	2	2	-	-	-	6
Тема 2. Концепції людини у класичній філософії.	14	2	2	4	-	-	6
Тема 3. Концепції людини у некласичній та постнекласичній філософії.	12	2	-	4			6
Модульний контроль	2						
Разом за змістовим модулем 1	38	6	4	8	-	-	18
Змістовий модуль II. Актуальні проблеми філософської антропології							
Тема 4. Єдність природного і соціального в людині.	9	2	-	2	-	-	5
Тема 5. Сенсожиттєва проблематика у філософській антропології.	11	2	-	4	-	-	5
Модульний контроль	2						
Разом за змістовим модулем 2	22	4	-	6	-	-	10
Семестровий контроль							
Усього годин за I семестр	60	10	4	14	-	-	28
II семестр							
Змістовий модуль III. Філософія культури як теоретична дисципліна							
Тема 6. Становлення теорії культури в європейській та вітчизняній філософії.	11	2	2	2	-	-	5
Тема 7. Сучасні напрями філософії культури.	11	2	-	4	-	-	5
Модульний контроль	2						
Разом за змістовим модулем 1	24	4	2	6	-	-	10

Змістовий модуль IV. Культура як спосіб буття людини і феномен суспільного життя							
Тема 8. Культура як друга природа людини.	10	2	-	2	-	-	6
Тема 9. Культура як система. Культура і цивілізація.	10	2	-	2	-	-	6
Тема 10. Проблеми культурної динаміки в сучасних філософських концепціях.	14	2	2	4	-	-	6
Модульний контроль	2						
Разом за змістовим модулем 2	36	6	2	8	-	-	18
Семестровий контроль							
Усього годин за II семестр	60	10	4	14	-	-	28
Усього годин	120	20	8	28			56

5. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. Філософська антропологія – універсальне вчення про людину

Тема 1. Філософська антропологія в системі філософського і гуманітарного знання.

Курс «Філософська антропологія та філософія культури» як реалізація стратегії філософського осмислення різноманітних форм соціального і культурного досвіду, ідей, інтелектуальних і духовних практик, що створюють смисловий простір людського буття.

Варіанти визначення антропології. Різновиди антропології: філософська антропологія, культурна антропологія, структурна антропологія. Антропологія між гуманітарними й природничими науками: зв'язок антропології з біологією, історією, культурологією і лінгвістикою. Відмінність філософської антропології від емпіричних антропологій. Філософська антропологія як філософська дисципліна. Предмет і завдання філософської антропології. Її місце і роль у системі філософського і гуманітарного знання.

Виникнення сучасної філософської антропології у 20-ті роки ХХ століття. Макс Шелер як ідейний засновник філософської антропології. Гельмут Плеснер, Еріх Ротгакер, Ернст Касіер, Ото Фридрих фон Больнов як представники філософської антропології.

Філософська антропологія - галузь філософського знання, що досліджує людину як особливий рід суцього, осмислює проблеми людської природи і людського буття, аналізує модуси людського існування, виявляє потенціал антропоцентричної картини світу. Системне вивчення й обґрунтування сутності людського буття та людської індивідуальності. Критичні ситуації людства, коли народжується відчуття тотальної незахищеності є передумовою виникнення філософської антропології.

Особливості концептуалізації поняття «природа людини» у філософській антропології. Пошук “людського виміру” традиційних філософських проблем. Антропоцентризм як тип світогляду і філософування в історико-філософському контексті у порівнянні з іншими концептуалізаціями бачення світу. Тенденція гуманізації сучасного філософського мислення. Проблема визначення людини. Множинність визначень як вираження багатогранності людського буття. Еволюція визначень людини в різних типах культури, зміна парадигм – тенденція “від об'єктивності до суб'єктивності” людини, пошук цілісності людського образу. Відмова представляти людину центром світобудови. Подолання «антропологічного сну». «Антропологічне безумство». Людина як одна з багатьох рівноправних речей, які є у світі.

Тема 2. Концепції людини у класичній філософії.

Антична філософія про людину як мікрокосм, частинку Всесвіту і космічного порядку. Ідеї досократиків про людину як продукт природи. Людина підпорядкована природній необхідності у поглядах філософів Мілетської школи, Геракліта, атомістів.

Софісти та формула «Людина є мірою всіх речей». Проблема людини в філософії Сократа. Поворот від натурфілософії досократиків до моральної філософії. Проблема самопізнання. Людська суб'єктивність у тлумаченні Платона: психологічні підстави антропології, проблема душі і тіла, етична концепція. Людина як політична тварина у Аристотеля. Антропологічні ідеї епікурейців, кініків, стоїцизму. Атараксія як ідеал людського життя в елліністичній філософії. Гностицизм.

Уявлення про людину в іудейсько-християнській духовній традиції. Християнський теоцентризм: людина як створіння Бога. Людина середньовіччя: вибір універсалізму або індивідуалізму. Образ Христа й ідея Боголюдини. Філософсько-антропологічна концепція Августина Блаженного. Проблеми волі, страждання. Поняття любові, гріха, совісті, святості, порятунку. Концепція Томи Аквінського. Доктрина Мейстера Екхарта. Концепція Якоба Беме.

Антропоцентричні тенденції в філософії Відродження. Проблема гуманізму. Процес індивідуалізації у різних сферах суспільства і осмислення проблеми індивідуальності.

Індивідуалізм Відродження як стихійне самоствердження людини. Подвійність волі. Універсальна людина Ренесансу. Божественне і людське в людині. Винятковість людини як живої істоти. Ідея розвитку людини як відкритої істоти, становлення як пригоди. Сутність людської природи в тлумаченні мислителів епохи Відродження.

Усвідомлення людини як суб'єкта, що протистоїть навколишньому світу як об'єкту у філософії Нового часу. Подвійна людина Р. Декарта. Б. Паскаль: досвід трагічного буття. Проблема самотності і нерозмірності людини з космічним оточенням. Розкол космологічного образу Всесвіту. Трагування щастя у філософській спадщині Б. Спінози. Найгостріша самосвідомість самотньої особистості. Таємниця пізнання і таємниця буття. Обмеженість математичного розуму як основа для нової антропології. Спроба примирення з трагізмом людського існування. Доба Просвітництва: уявлення про невичерпні можливості незалежної і розумної особистості. Культ автономної людини. Пафос розуму, знання й основаного на них прогресу. Розум, почуття і воля як компоненти внутрішнього світу особистості. Обмеженість індивідуалізму. Просвітницькі трагування «людської природи». «Природне право» людини у Гоббса і Локка. Ж.Ламетрі: людина-рослина, людина-машина. Проблема співвідношення розуму і душі. Людина й історія.

Виокремлення антропології як особливої сфери філософського знання у працях І. Канта. Трансцендентальна антропологія: проблема душі, розуму і волі.

Тема 3. Концепції людини у некласичній та постнекласичній філософії.

Філософські концепції людини XIX століття – передумови антропологічного повороту XX століття. Філософська антропологія Л.Фейербаха. Романтизм про людину. Захоплення романтиків самотністю Сходу. Романтизація східної людини (Ф.Шлегель). Людина як вихідне начало філософського міркування у філософії життя. Антропологізм А. Шопенгауера. Трагування людини як «тіла», а не «свідомості». Проблема волі і моралі. Ф. Ніцше про людину як проєкт. Філософія життя як глибинне проникнення у світ людської суб'єктивності.

Наука і людина в позитивізмі. Образ людини в працях О. Конта, Е. Дюркгейма, Г. Спенсера. Емпірична база антропології. Роль концепції Ч. Дарвіна в побудові наукової теорії людини, її парадигмальне значення. Антирелігійна позиція і панування біологічних моделей світобудови.

«Антропологічний поворот» в філософії. Виникнення філософської антропології. М. Шелер про створення філософської антропології як основної науки про сутність людини. Окрема людина як особистість у філософії М. Шелера: суттєва відмінність особистості від емпіричного (пересічного) індивіда. Співчуття, любов та ненависть як найзначніші різновиди людського переживання цінностей. Любов людини до Бога як вища форма любові, фундаментальний акт існування і загальносвітовий, космічний акт. Філософія культури М. Шелера: духовне і вітальне існування людини. Поняття «пориву» як основна категорія філософії життя М. Шелера. Філософсько-антропологічна концепція А.Гелена. Людина як «недостатня» істота. Культур-філософська антропологія Е.Ротхакаера. Людина як діяльна істота, як творець культурного світу. Вчення про «стиль життя», про «навколишнє середовище».

Психоаналіз та формування психоаналітичної антропології. Ідеї З. Фрейда про внутрішню природу людини, теорія про несвідоме, норма і патологія, ерос і танатос. Антропологічна концепція К. Юнга. Проблема людської деструктивності в психоаналізі Еріха Фрома.

Феноменологія Е. Гусерля, Б. Вальденфельса, А. Шюца. Людина та її життєвий світ. Досвід як «грунт і горизонт» пізнання. Проблема Чужого та Іншого. Інтерсуб'єктивність як умова об'єктивності і проблема конституювання Іншого. Феноменологічні розвідки у сучасній українській філософії (Є. Причепій, С. Кошарний, В. Кебуладзе). Людське буття як діалог (Бубер) і як відповідь (Вальденфельс).

Екзистенціалізм та його антропологічна спрямованість. Виникнення екзистенціалізму після Першої світової війни у Німеччині, у період Другої світової у Франції, а після - в інших країнах, у тому числі і в США. Екзистенціалізм як спроба створення нового світогляду, що відповідає інтересам сучасної інтелігенції. Поняття «екзистенційної свободи». Відмінність екзистенційного розуміння свободи від традиційного класичного розуміння. Проблеми відчуження, абсурду, бунту. Екзистенціалізм релігійний (Габріель Марсель, Карл Ясперс, Микола Бердяєв, Лев Шестов, Михайло Бубер). Екзистенціалізм атеїстичний (Альбер Камю, Жан-Поль Сартр, Мартін Гайдегер). Свобода та абсурдність буття у теоріях А. Камю, Ж.-П. Сартра. Антропологічні аспекти філософських переконань М. Гайдегера. Поняття його «фундаментальної онтології». Методологічні основи фундаментальної онтології, її феноменологічний та герменевтичний характер. Метод повторення, його застосування для осмислення антропології Канта. Принципова відмінність поглядів Гайдегера та Шелера на проблему філософської антропології.

Структуралізм як методологія антропологічних досліджень. Поняття структури в етнології. Мова і спорідненість. Структурний аналіз у лінгвістиці та в антропології. Мова й суспільство. Лінгвістика й антропологія. Структура соціальної організації. Структурна антропологія К. Леві-Стросса. Культурна антропологія Ф. де Соссюра. Постструктуралізм М. Фуко і Ж. Лакана.

Антропологічні розвідки в сучасній українській філософії: В. Шинкарук, В. Табачковський, І. Бойченко, Є. Андрос, Н. Хамітов, М. Препотенська, І. Голубович, О. Петриківська.

Змістовий модуль II. Актуальні проблеми філософської антропології

Тема 4. Єдність природного і соціального в людині.

Специфіка філософського розгляду природи людини. Біосоціальна природа людини. Антропосоціогенез – процес походження людини. Людина як *homo sapiens* і як *homo faber*, розумність і діяльність як специфічні характеристики людського буття. Природа і сутність людини. Основні філософські визначення людини. Німецька філософська антропологія (Макс Шелер, Арнольд Гелен, Ернст Касіерер та ін.).

Філософський зміст проблеми людської свідомості та шляхи її розгляду в історії філософії. Основні підходи до пояснення феномену свідомості. Концепції свідомості. Найбільш загальні властивості свідомості, функції та структура свідомості. Філософське визначення свідомості. Свідомість, самосвідомість, мова. Суспільна та індивідуальна свідомість. Людина та практика.

Індивід, індивідуальність, особистість. Соціалізація як процес інтеграції індивіда в соціальну систему. Сутність процесу соціалізації та його етапи. Типи пристосування індивідів до життєдіяльності суспільства. Свобода та відповідальність особистості. Осмислення адаптаційних моделей особистості у суспільстві. Девіантна поведінка особистості. Маргінальна людина як сучасний виклик.

Антропологія міста. Простір міста як простір людини. Поняття міського життя через опозицію громадського (природного) і людського. Засоби «самозахисту» людини у великому місті: «бездушна байдужість». Місто - територія відмінностей. Публічні місця як точки пред'явлення індивідуальної та колективної ідентичності. Людина в повсякденних міських ритмах. Фланер і інші фігури виключення - до формування суб'єкта міських досліджень. Антропологія міської прогулянки Мішеля де Серто. Природа гетеротопій та «третіх місць». Соціальний транзит в містах: феномен нових городян і реурбанізація.

Тема 5. Сенсожиттєва проблематика у філософській антропології.

Проблема сенсу життя та призначення людини. Суб'єктивна й об'єктивна сторони питання про сенс життя. Формування сенсожиттєвих пошуків в полі людської культури, що акумулює духовний досвід людства. Історико-філософська ретроспектива сенсожиттєвої проблематики: історико-культурні тенденції, філософські концепції, школи, напрями. Вирішення філософією проблеми життя, смерті та безсмертя людини. Щастя як міра реалізації ідеалів і наповнене смислом життя. Філософія творчості. Спілкування і розуміння. Ціннісні орієнтації, свобода, відповідальність. Порубіжність особистого буття в сучасному світі. Трансгресія. Взаємодія суб'єкта з іншим соціокультурним середовищем як трансгресивний вихід із домашнього світу у міжкультурний простір або перебування на межі. Трансгресант як актант, залучений до лімінальних соціокультурних процесів. Перспективи людини.

Змістовий модуль III. Філософія культури як теоретична дисципліна

Тема 6. Становлення теорії культури в європейській та вітчизняній філософії.

Предмет и методи дослідження в філософії культури. Культура як поняття та предмет філософії культури. Філософія культури – невід'ємна частина філософського знання, вчення про спосіб буття людини, закономірності культурно-історичного процесу, особливості розвитку його етапів.

Функції філософії культури та її місце у системі філософського знання. Зв'язок з філософською антропологією, історією, етнографією, етикою, естетикою, релігієзнавством, мистецтвознавством, соціологією.

Методологічні проблеми вивчення української національної культури. Вивчення курсу філософії культури як одна з форм удосконалення загальної та професійної культури майбутнього філософа-фахівця, залучення студентів до гуманістичних традицій та надбань світової і української культури.

Формування уявлень про культуру як відбиток її розвитку у Стародавній Індії, Китаї, Греції. Становлення поняття “культура” у Стародавньому Римі. Уявлення про культуру в філософії середньовіччя та Відродження. Англійське та французьке Просвітництво про культуру. Культура як результат людської діяльності та підкорення природи у концепції Ф.Бекона. Стадії розвитку європейської культури. Ідея Ф. Бекона про взаємовідношення науки та практики як важливіший поворот у європейській культурі. Держава як елемент культури у “Левіафані” Т. Гоббса. Проблеми теорії культури в творчості Дж. Локка. Культурно-історичний процес у філософії Дж. Віко, І.Г. Гердера. Французькі просвітники про культ Розуму. Концепція виховання Ж.-Ж. Руссо. Французська “Енциклопедія” – символ культури Просвітництва.

Філософія культури в Німеччині XVIII – XIX ст. І.В. Гете і романтики про культуру. Концепція культури І. Канта. Філософія культури Г.В.Ф. Гегеля. Трагедія культури в “філософії життя” (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, В. Дільтей, Г. Зімель). Аполонічне та діонісійське в культурі.

Вітчизняні культурфілософські концепції. Філософські курси Києво-Могилянської академії. Філософія Г. Сковороди як свідчення становлення самосвідомості українського народу. Символічний світ у концепції Г. Сковороди. Культура в дослідженнях українських мислителів XIX – поч. XX ст. Гіпотези та дослідження М. П. Драгоманова, М. С. Грушевського, В. В. Хвойки. Концепт про формування української державності з часів Київської доби.

Тема 7. Сучасні напрями філософії культури.

Основні методологічні підходи дослідження культурних феноменів, що вплинули на культурологічні концепції XX ст. Формацийний підхід – перетворення історії людства в глобальну, загальнолюдську історію. Створення планетарної цивілізації. Ідеї універсальності культур та культурного детермінізму. Цивілізаційний підхід до розвитку культури як універсального явища. Культурно-історичні типи у роботах Дж. Віко, І.Г. Гердера. Циклічні

концепції культури М. Данілевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі. Концепція етногенеза Л. Гумільова. Еволюційні концепції позитивістів.

Основні ідеї філософії початку ХХ ст. – автономне, вільне буття людини, екзистенційні мотиви культурфілософських теорій. З. Фройд про культуру як систему норм та заборон. Концепція культур К. Юнга. Оновлений варіант психоаналітичної теорії культур Е. Фромма. Культурологічні концепції В. Райха, О. Ранка, Г. Рохейма. Екзистенціальне трактування культури. Культура в фундаментальній онтології М. Гайдегера. Концепція "осьового часу" К. Ясперса. Ігрова концепція культури (Й. Хейзинга, Х. Ортега-і-Гасет, Е. Фінк). Культурологічна проблематика у філософії постмодернізму.

Сучасна київська культур-антропологічна школа (М. Попович, В. Нічик, В. Горський, С. Кримський, Є. Бистрицький, С. Пролєєв, Ю. Павленко).

Змістовий модуль IV. Культура як спосіб буття людини і феномен суспільного життя.

Тема 8. Культура як друга природа людини.

Поняття суб'єкта культури. Діяльність людини як спосіб розвитку культури. Багатоманітність суб'єктів культурної творчості.

Натура і культура. Культура як друга природа. Природа і суспільство. Культурний простір і культурний ландшафт у методології культурної топології.

Людина як продукт біологічної та культурної еволюції. Біологічна еволюція як формування якостей, що сприяють культурній еволюції. Принципова відзнака культурної еволюції – вихід за межі природних потреб. Культура як носій видової інформації. Культура як соціальний зв'язок поколінь. Колективне й індивідуальне буття в культурі. Культура як універсум.

Тема 9. Культура як система. Культура і цивілізація.

Дві основні форми існування культури: єдність і протилежність матеріальної та духовної культур як явища історичні та соціальні. Культура та соціум. Культура й різні сфери суспільного життя. Поняття культурної цінності. Культурно-ціннісні виміри сфер суспільного життя й суспільної свідомості. Структура духовної культури. Функціонування духовної культури у суспільстві. Спадковість і новації в культурі. Культурні традиції, їх прогресивний і реакційний вплив на розвиток суспільства і культури. Субкультура та контркультура як структурні елементи культури. Культура і проблема відчуження. Поняття антикультури.

Поняття «цивілізація». Культура і цивілізація – проблема взаємовідношення. Техніка як культурний феномен та історичне явище. Співвідношення утилітарно-прикладного і художнього у *techne* ремісника. Машинна техніка. Наука і виробництво. Новоевропейська промислова революція. Взаємовідношення людини та техніки в умовах науково-технічного прогресу. Автоматична техніка. Принципова зміна статусу людства на планеті у ХХ ст. Характерні риси технологічної свідомості. Семіотична техніка як комплекс, у якому людина створює й оперує знаковими системами. Системний та суперечливий характер впливу техніки на культуру. Інформаційне суспільство. Філософський аналіз інформації у сучасному суспільстві. Універсальна концепція сталого розвитку. Походження та основні типи глобальних проблем. Загроза техногенної катастрофи. Феномен технофобії у сучасній культурі. Алармізм. Філософсько-антропологічна інтерпретація глобалістики.

Тема 10. Проблеми культурної динаміки в сучасних філософських концепціях.

Концепція соціокультурної динаміки П. Сорокіна. Криза культури як закономірний перехід культури у нову якість.

Проблема культурної ідентичності. Загальнометодологічні засади виділення культурних регіонів. Поняття культурного регіону. Культура та національна самосвідомість. Протиріччя концепції мультикультуралізму. Ч. Тейлор («Multiculturalisme») і В. Кимлічка («Multicultural Citizenship»).

Культура як дискурсивний феномен у інтерпретації М.Фуко, Ж. Дериди, Ж. Ліотара.

Кроскультурність, транскulturність. Гендерний дисплей у сучасній культурі. Емансипація як один з важливих якісних показників розвитку цивілізованого суспільства. Фемінність та маскулінність сучасної людини. Протиріччя сучасної культури: унісекс, андрогінізм, сексуальні меншини. Концепт культурного визнання та культурного захисту. Проблема трансгуманізму як конструювання нової людини: його принципи та гуманітарна небезпека.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1 Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лекції	1	3	3	2	2	2	2	3	3
Відвідування семінарських занять	1	2	2	-	-	1	1	1	1
Відвідування практичних занять	1	4	4	3	3	3	3	4	4
Робота на семінарському занятті	10	2	20	-	-	1	10	1	10
Робота на практичному занятті	10	4	40	3	30	3	30	4	40
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	2	10	2	10	3	15
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Виконання ІНДЗ	30	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом		-	109	-	70	-	81	-	98
Коефіцієнт		100/358 = 0,279							

6.2 Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання.

Самостійна робота – один з основних засобів оволодіння навчальним матеріалом. Упровадження в практику навчальної програми різноманітних форм самостійної роботи

активно сприяє модернізації навчального процесу шляхом подолання протиріч між трансляцією знань і їх засвоєнням у взаємозв'язку теорії та практики.

Мета самостійної роботи студентів:

- розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності студентів;
- формування умінь і навичок самостійної розумової праці;
- розвиток морально-вольових зусиль;
- формування в студентів потреби безперервного самостійного поповнення знань як

необхідної умови професійного становлення.

Завдання самостійної роботи студентів:

- навчання студентів самостійно працювати з різними джерелами інформації;
- творче сприйняття і осмислення навчального матеріалу;
- формування навичок щоденної навчальної самостійної роботи.

Зміст самостійної роботи полягає в таких положеннях:

– самостійне вивчення теоретичних, історичних і науково-практичних тем;
– самостійна робота з джерелами та літературою з метою кращого засвоєння програмного матеріалу;

– підготовка наукових повідомлень, інформаційних довідок;

– підготовка вибіркового дослідного завдання на базі критичного огляду наукових публікацій, розроблення пропозицій щодо вирішення актуальних проблем або прогнозів за обраною тематикою;

– презентація та захист результатів виконання вибіркового дослідницького завдання.

Самостійна робота студентів повинна забезпечити:

- системність знань та засобів навчання;
- володіння розумовими процесами;
- мобільність і критичність мислення;
- володіння засобами обробки інформації;
- здібність до творчої праці.

Критерії оцінювання – кожна робота оцінюється у 5 балів.

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів
1	Глибина і повнота розкриття завдань	2 бали
2	Повнота використання рекомендованої літератури	1 бали
3	Обґрунтування висновків	0,5 бали
4	Грамотність, стиль викладу, оформлення роботи	1 бал
5	Обсяг виконаної роботи	0,5 бал

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Бали
Змістовий модуль I. Філософська антропологія – універсальне вчення про людину		18	15
1	В контексті першої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	6	5
2	В контексті другої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою	6	5

	тематикою.		
3	В контексті третьої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	6	5
Змістовий модуль II. Актуальні проблеми філософської антропології		10	10
4	В контексті четвертої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
5	В контексті п'ятої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
Разом		28	25
Змістовий модуль III. Філософія культури як теоретична дисципліна		10	10
6	В контексті шостої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
7	В контексті сьомої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	5	5
Змістовий модуль IV. Культура як спосіб буття людини і феномен суспільного життя.		18	15
8	В контексті восьмої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	6	5
9	В контексті дев'ятої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	6	5
10	В контексті десятої теми студенти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	6	5
Разом		28	25

6.3 Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

Навчальні досягнення студентів з дисципліни оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок, розширення кількості підсумкових балів до 100.

Оцінка за кожний змістовий модуль включає бали за поточну роботу студента на семінарських заняттях, за виконання індивідуальних самостійних завдань, за модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в електронному вигляді або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля.

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- а) *Методи усного контролю*: робота в малих групах, інтерактивні презентації, індивідуальний контроль, брифінг, дискусія, розгляд проблемних питань, фронтальне (комбіноване) усне опитування, колоквиум, ігрові ситуації, контрольна співбесіда з проблеми модуля, тренінг, підбір власної бібліотеки, складання тез.
- б) *Методи письмового контролю*: вхідні тести, соціопедагогічний практикум, контрольна робота, розробка графіків, таблиць, схем, діаграм, презентація соціального

проекту, міні-диктант з визначення термінів, контрольна робота, творчі (дослідницькі) завдання, підготовка письмових відповідей на проблемні питання.

- в) *Комп'ютерного (дистанційного) контролю*: мережеве навчання, консультаційного форуму, практичних робіт в асинхронному режимі, навчального проекту (моделювання політичного процесу чи явища) в синхронному режимі, хмарні технології, заняття з представленням знань та умінь моделі кореспондентського навчання, проект з залученням SMART- технологій.
- г) *Методи самоконтролю*: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти дисципліни (п. 7), де зазначено види контролю і кількість балів за видами.

6.4 Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- Методи усного контролю: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, залік. Методи письмового контролю: модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, реферат.

- Комп'ютерного контролю: тестові програми.
- Методи самоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- систематичність відвідування занять;
- своєчасність виконання навчальних і індивідуальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних і індивідуальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності;
- виконання тестових завдань.

6.5 Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

1. Об'єкт і предмет філософської антропології.
2. Об'єкт і предмет філософії культури.
3. Філософська антропологія – універсальне вчення про людину.
4. Місце і роль філософської антропології та філософії культури в системі сучасного філософського й гуманітарного знання.
5. Поняття культури та складність його дефініції.
6. Особливості становлення філософії культури та її функції.
7. Філософія культури як культурософія.
8. Розуміння культурних феноменів у різні історичні епохи.
9. Різновиди антропології: філософська антропологія, застосовна антропологія, структурна антропологія.
10. Антропологія поміж гуманітарними й природничими науками: зв'язок антропології з культурологією, історією і лінгвістикою.
11. Специфічні підходи до визначення культури.
12. Дослідження культури філософською антропологією.
13. Філософсько-історичне обґрунтування культури.
14. Соціальна природа культури.

15. Культура та людина.
16. Культура та природа.
17. Культура та суспільство.
18. Онтологічний статус культури.
19. Техніка як культурний феномен.
20. Дихотомія понять природи і техніки.
21. Людина як деміург.
22. Антропологія як практична і як теоретична філософія.
23. «Пайдея» як поняття давньогрецької культури.
24. Філософські, релігійні й наукові уявлення про людину.
25. Зародження філософського вчення про людину в античній філософії.
26. Людина як міра всіх речей у філософії софістів.
27. Сократичний поворот у вченні про людину доби Античності.
28. Три рівня душі і розрізнення теоретичного й практичного пізнання за Аристотелем.
29. Атараксія як ідеал людського життя в елліністичній філософії.
30. Уявлення про людину в іудейсько-християнській духовній традиції.
31. Образ Христа й ідея Боголюдини.
32. Філософи Середньовіччя про культуру.
33. Людина як вище створіння Бога з точки зору філософії європейського гуманізму.
34. Новий час та розуміння культури.
35. Просвітницька парадигма і культура.
36. Романтизм та відновлення ролі ірраціонального в культурі.
37. Антропологічний аспект філософського вчення І. Канта.
38. Поняття другої природи людини в філософському вченні Г.В.Ф. Гегеля.
39. Основні елементи матеріалістичної антропології Л. Фюєрбаха.
40. Вчення про людину Артура Шопенгауера.
41. Фрідріх Ніцше як важливий представник «філософії життя».
42. Концепція переоцінки цінностей у філософії життя Фрідріха Ніцше.
43. Філософська антропологія Макса Шелера.
44. Феноменологічна концепція людського досвіду та життєвого світу.
45. Концепція соціокультурної динаміки П. Сорокіна.
46. Людина в історико-філософських уявленнях українських мислителів.
47. Вітчизняна філософія культури.
48. Сучасні українські дослідження філософської антропології.

6.6 Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання –

		незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

7. Навчально-методична карта дисципліни

Разом: 120 год., з них контактні – 56 год. (лекції – 20 год., семінари – 8 год., практик. – 28 год.). Самост. робота – 56 год., модульний контроль – 8.

Семестр	I семестр					II семестр				
Модулі (назви, бали)	Змістовий модуль I. Філософська антропологія – універсальне вчення про людину (109 бал)			Змістовий модуль II. Актуальні проблеми філософської антропології (70 бал)		Змістовий модуль III. Філософія культури як евристична дисципліна (81 бал)		Змістовий модуль IV. Культура як спосіб буття людини і феномен суспільного життя (98 бал)		
Теми	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Лекції (теми, бали)	Тема 1. Філософська антропологія в системі філософського і гуманітарного знання (1 бал)	Тема 2. Концепції людини у класичній філософії (1 бал)	Тема 3. Концепції людини у некласичній та постнекласичній філософії (1 бал)	Тема 4. Єдність природного і соціального в людині (1 бал)	Тема 5. Сенсожиттєва проблематика у філософській антропології (1 бал)	Тема 6. Становлення теорії культури в європейській та вітчизняній філософії (1 бал)	Тема 7. учасні напрями філософії культури (1 бал)	Тема 8. Культура як друга природа людини (1 бал)	Тема 9. Культура як система. Культура і цивілізація (1 бал)	Тема 10. Проблеми культурної динаміки в сучасних філософських концепціях (1 бал)
Семінарські заняття (теми, бали)+ відвідування семінарів	Тема 1. Філософська антропологія в системі філософського і гуманітарного знання (10+1 бал)	Тема 2. Концепції людини у класичній філософії (10+1 бал)				Тема 6. Становлення теорії культури в європейській та вітчизняній філософії (10+1 бал)				Тема 10. Проблеми культурної динаміки в сучасних філософських концепціях (10+1 бал)
Практичні заняття (теми, бали) + відвідув		Тема 2. Концепції людини у класичній філософії (20+2 бал)	Тема 3. Концепції людини у некласичній та постнекласичній філософії (20+2 бали)	Тема 4. Єдність природного і соціального в людині (10+1 бал)	Тема 5. Сенсожиттєва проблематика у філософській антропології (20+2 бали)	Тема 6. Становлення теорії культури в європейській та вітчизняній філософії (10+1 бал)	Тема 7. учасні напрями філософії культури (20+2 бали)	Тема 8. Культура як друга природа людини (10+1 бал)	Тема 9. Культура як система. Культура і цивілізація (10+1 бал)	Тема 10. Проблеми культурної динаміки в сучасних філософських концепціях (20+2 бали)
Самостійна робота	Самостійна робота до першої теми (5 балів)	Самостійна робота до другої теми (5 балів)	Самостійна робота до третьої теми (5 балів)	Самостійна робота до четвертої теми (5 балів)	Самостійна робота до п'ятої теми (5 балів)	Самостійна робота до шостої теми (5 балів)	Самостійна робота до сьомої теми (5 балів)	Самостійна робота до восьмої теми (5 балів)	Самостійна робота до дев'ятої теми (5 балів)	Самостійна робота до десятої теми (5 балів)
Поточний контроль (вид, бали)	МКР 1 (25 балів)			МКР 2 (25 балів)		МКР 3 (25 балів)		МКР 4 (25 балів)		
Семестровий контроль						Залік (40 балів)				

8. Рекомендовані джерела

Основні першоджерела

1. Арістотель. Нікомахова етика. К.: «Аквілон-плюс», 2002.
2. Арістотель. Політика. - К.: Основи, 2003.
3. Бубер М. Проблема людини: Пер. с нім. К.: Ніка-Центр, Вист-С, 1998. 96 с.
4. Гадамер Ганс-Георг. Істина і метод. К. : Юніверс, 2000. 457 с.
5. Гайдеггер М. Дорогою до мови. Пер. з нім. В.Кам'янця. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Феноменологія духу. К.: Основи, 2004. 548 с.
7. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права або природне право і державознавство. К. : Юніверс, 2000. 327 с.
8. Горкгаймер Макс. Критика інструментального розуму. К. : ППС - 2002, 2006. 284 с.
9. Декарт Рене. Метафізичні роздуми. К.: Юніверс, 2000.
10. Дельоз Ж. Ніцше і філософія. Львів: Астролябія, 2010. 348 с.
11. Кант Імануель. Критика практичного розуму. К. : Юніверс, 2004. 238 с.
12. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Пер. з французької Зоя Борисюк. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1997. 387 с.
13. Леві-Строс К. Первісне мислення. К.: Укр. центр духовної культури, 2000. 324 с.
14. Марк Аврелій. Наодинці з собою. Л.: Літопис, 2007.
15. Мислителі німецького романтизму / Упор. Л.Рудницький, О.Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. 588 с.
16. Монтень Мішель. Проби. Пер. Анатоля Перепаді. У 3-х кн. К.: Дух і літера, 2005, 2006, 2007.
17. Ніцше Фрідріх. Людське, надто людське; книга для вільних умів. Л. : Астролябія, 2012. 406 с.
18. Платон. Бенкет. Львів: Видавництво УКУ, 2006.
19. Паскаль Блез. Думки. К.: Дух і літера, 2009.
20. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. К. Port-Royal, 2001.
21. Спіноза Бенедикт. Теологічно-політичний трактат. К.: Основи, 2003.
22. Сартр Ж.-П. Диявол і Господь Бог. Буча: Видавництво Жупанського, 2021. 160 с.
23. Фромм Еріх. Втеча від свободи. Харків: Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2019. 288 с.
24. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів, 2005.

Додаткові джерела

1. Бойченко М.І. Системний підхід до визначення аксіологічних характеристик поведінки особистості. *Політологічний вісник*. К. : ІНТАС, 2000. Вип. 49. С. 7-15.
2. Больнов, Отто Фрідріх. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
3. Бродецький О., Чорний І. Новочасний раціоналізм і післяпросвітницький ірраціоналізм. Чернівці, 2003.
4. Габермас Юрген. Філософський дискурс модерну. К. : Четверта хвиля, 2001. 423 с.
5. Гатальська С.М. Філософія культури. К.: Либідь. 2005. 328 с.
6. Зінченко В.В. Екзистенційно-діалогічна модель філософії освіти: освітньо-виховна антропологія та соціально-духовна комунікація у контексті суспільного розвитку // Філософія освіти. *Philosophy of Education*. К., 2019. 22(1). С. 115-133.
7. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. К.: Дух і Літера, 2011.

8. Колінько М. В. Людиновимірна топологія міського простору// *Київські філософські студії – 2020: Матеріали наукової конференції*. Київ, 19 травня 2020 р. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 37–40.
9. Колінько М. В. Межі й горизонти домашнього світу. *Схід: Аналітично-інформаційний фаховий наукометричний журнал*. 2015. № 2 (134) спецвипуск. С. 97–101.
10. Колінько М. В. Міжкультурна комунікація: топологічний вимір: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 344 с.
11. Колінько М. В., Скіртач В. М. Буття людини у період культурної трансформації (репрезентація концепції Е. Дюркгейма). *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич*. 2014. Вип. 82 (№ 3). С. 232–235.
12. Колінько М. В., Скіртач В. М. Проблематизація суб'єкта у контексті співбуття іншого. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б. Гуманітарні науки*. 2013. №1–2. Т.2. С. 49–54.
13. Мелков Ю.О. Людина в постнекласичній науковій картині світу. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2015. № 17(2). С. 222-234.
14. Мислителі німецького романтизму. Ів. Франківськ: Лілея, 2003.
15. Мультикультуралізм. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. Т. 1. С. 326–329.
16. Петриківська О. С. Культурна антропологія : навчально-методичний посібник. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 112 с.
17. Поправко О. В. Антропологія: навч. пос. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. 285 с.
18. Пролеєв С. Драма лояльного розуму: радянська філософія як ситуація мислення. *Філософська думка : науково-теоретичний журнал*. 2012/2. № 6. С. 39-48.
19. Рьодь Вольфганг. Шлях філософії: ХІХ – ХХ століття. К. : Дух і літера, 2010. 366 с.
20. Філософія Артура Шопенгауера та сучасність: колект. моногр. (за ред. А. Карася). Львів, 2012.
21. Філософія: світ людини. (курс лекцій / В.Г. Табачковський, та ін.). К. : Либідь, 2003. 430 с.
22. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. К.: КНТ, 2019.
23. Шабанова Ю. О. Філософія культури : підручник. Дніпро : ЛІРА, 2019. 240 с.

Англомовні джерела

1. Beachum F. Diversity and Multiculturalism. Oxford Research Encyclopedias, 2020. URL: <https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-643>.
2. Cahill K. M. Towards a Philosophical Anthropology of Culture. Naturalism, Relativism, and Skepticism. Routledge, 2021. 194 p. URL: <http://www.taylorfrancis.com/books/9780367638238>.
3. Chernilo D. Debating Humanity. Towards a Philosophical Sociology. Cambridge University Press, 2017. 262 p.
4. Darowski R. Philosophical anthropology. Outline of Fundamental Problems. Cracow: The Ignatianum Jesuit University in Cracow Publishing House WAM, 2014. 168 p.
5. Hadot P. Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault. Oxford: John Wiley and Sons Ltd, 2016. 320 p.
6. Kolinko M. Topology of the Other: Boundaries as a Means of Space Cosmisation. *Philosophy and Cosmology*. Kyiv: International Society of Philosophy and Cosmology, 2020. V. 24. – P. 99-112.
7. Kolinko M., Dodonov R., Dodonova V. Hospitality as care for the other. WISDOM. 2021. Vol. 3(19).
8. Marcus George E., Fisher Michael M.J. Anthropology as Cultural Critique. Second Edition. Chicago: Chicago University Press, 1999.
9. Pansera M. T. Philosophical Anthropology. *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*.

URL: <https://www.eolss.net/sample-chapters/c04/E6-20D-68-15.pdf>.

10. Philosophy and Anthropology: Border Crossing and Transformations. Edited by Kumar Giri A. & Clammer J. London: Anthem Press, 2013. 280 p.
11. Philosophy in Culture: A Cross-Cultural Perspective. Edited by Tosam M., Takov P. Langaa RPCIG, 2016. 352 p.
12. Plessner's Philosophical Anthropology Perspectives and Prospects. Edited by J. de Mul. Amsterdam: Amsterdam University Press B.V., 2014. 498 p.
13. Trajtelová J. Philosophical Anthropology: Selected Chapters. Uni Slovakia Series. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 102 p.
14. Weeden L. Conceptualizing Culture: Possibilities for Political Science. American Political Science Review. 2002. Vol. 96. N 4. P. 713 - 728.

**Рекомендована художня література
для обговорення на семінарських заняттях**

1. Стивен Кові. Швидкість довіри
2. Джордж Орвелл. Колгосп тварин
3. Еріх-Марія Ремарк. Три товариші
4. Річард Бах. Чайка Джонатан Лівінгстон
5. Еріх-Еммануель Шмідт. Оскар і Рожева пані
6. Зак Ебрагим. Син терориста.
7. Деніел Кіз. Квіти для Елджерона
8. Іван Багряний. Сад Гетсиманський
9. Таня Малярчук. Забуття
10. Ювал Ной Харарі. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього

**Рекомендовані фільми
для обговорення на семінарських заняттях**

1. Форест Гамп
2. Король говорить!
3. Список Шіндлера
4. Людина, яка змінила все
5. Людина дощу
6. Життя Пі
7. Ганді
8. Товариство мертвих поетів
9. Плем'я
10. Білий птах з чорною ознакою